

עורכת: ד"ר אסתי ובמן
כרך 8, גיליון מס' 4, 8 באפריל 2018

טיסה להודו דרך שמי סעודיה - פוטנציאל הקשרים הכלכליים בין ישראל למדינות המפרץ

יצחק גל

ההסכמה הסעודית לאפשר טיסות של חברת אייר אינדיה בין ישראל להודו מעל שטחה פתחה צוהר אל הפוטנציאל הגדול הלא ממומש של קשרים כלכליים בין ישראל לסעודיה ולשותפותיה בגוש מדינות המפרץ המאוגדות במסגרת מועצת המפרץ לשיתוף פעולה (GCC) - סעודיה, איחוד האמירויות, כוויית, קטר, בחריין ועומאן. המערכת האזורית נמצאת בתהליך מתמשך של הרחבת והעמקת שיתוף הפעולה הכלכלי – בתחומי הסחר, תשתיות תחבורה, אנרגיה, שוק העבודה ועוד. רבות מהמדינות האחרות באזור הפיקו תועלת כלכלית רבה מהשתלבותן במערכת האזורית. עבור חלק ממדינות אלה, כמו ירדן או איחוד האמירויות, הפכה פעילות מושכלת במסגרת זו לעמוד התווך של כלכלתן.

לעומת זאת, הכלכלה הישראלית פועלת כמעין אי כלכלי. הקשרים הכלכליים עם המדינות השכנות ועם המערכת הכלכלית האזורית בכללותה מועטים, ותרומתם לישראל מוגבלת.

מחקרי עומק שנעשו בשנים האחרונות מלמדים כי השתלבות במערכת הכלכלית האזורית צפויה לשמש מנוע צמיחה חדש ורב עוצמה עבור ישראל.¹ מעבר למשקלו הגדול של שוק המפרץ בכלכלה הגלובלית ובסחר הבינלאומי, יש בו פוטנציאל גדול במיוחד עבור ישראל בשל מספר יתרונות חשובים, גיאוגרפיים וטכנולוגיים בתחומים בעלי משקל מיוחד בכלכלת מדינות המפרץ – מים, אנרגיה מתחדשת ועוד.

---

¹ ראו למשל, ירום אריאב, אלדד בריק ואחרים, "השפעות הסדר אזורי על הכלכלה בישראל" (הוכן עבור "ישראל יוזמת"), מצגת בוועידת ישראל לעסקים דצמבר 2016 וכן מסמך סיכום, ינואר 2017, נצפה ב-4 באפריל 2018 ב- https://docs.wixstatic.com/ugd/a60a3c_b9b97fb32f004d21ae46da620c7a4f3e.pdf ; Nashashibi, Gal, and Rock, "Palestinian – Israeli Economic Relations: Trade and Economic Regime" (OQ-PIBF-NIR, June 2015), pp. 72-78, accessed April 4, 2018, at <http://pibf.net/wp-content/uploads/2017/01/PIBF-Report-Web-V.-.pdf> ; Rand Corporation, the Costs of the Israeli – Palestinian Conflict (2015), file:///D:/Users/user/Downloads/RAND_RR740-1.pdf ; Joseph Zeira, Saeb Bamyia and Tal Wolfson "The Economic Costs of the Conflict to Israel: The Burden and Potential Risks", in Arie Arnon and Saeb Bamyia, Economics and Politics in the Israeli – Palestinian Conflict (Aix group, February 2015), accessed April 4, 2018, at https://josephzeira.weebly.com/uploads/5/7/3/4/57342721/aixbook2015_cost_for_israel.pdf

הסרת החסמים הפוליטיים, המונעים כיום את מימוש הפוטנציאל, תוכל להפוך את גוש מדינות המפרץ לשותף כלכלי מהחשובים ביותר עבור ישראל. היא תיצור שוק ליצוא ישראלי בהיקף קרוב לזה של היצוא הישראלי לאירופה; מקור להשקעות גדולות במשק הישראלי; בסיס לשיתוף פעולה תחבורתי היכול להפוך את ישראל לצומת חשוב של סחר בינלאומי ושירותים נלווים, וכן בתחומי תשתיות המים והאנרגיה, ועוד.

מאמר זה מתמקד בפוטנציאל של מדינות המפרץ כשוק ליצוא הישראלי, הנובע משילוב של גודל השוק הזה ומן ההתאמה בין הרכב היצוא הישראלי לצרכי היבוא של שוקי המפרץ - בעיקר מוצרי טכנולוגיה ושירותים מתקדמים.

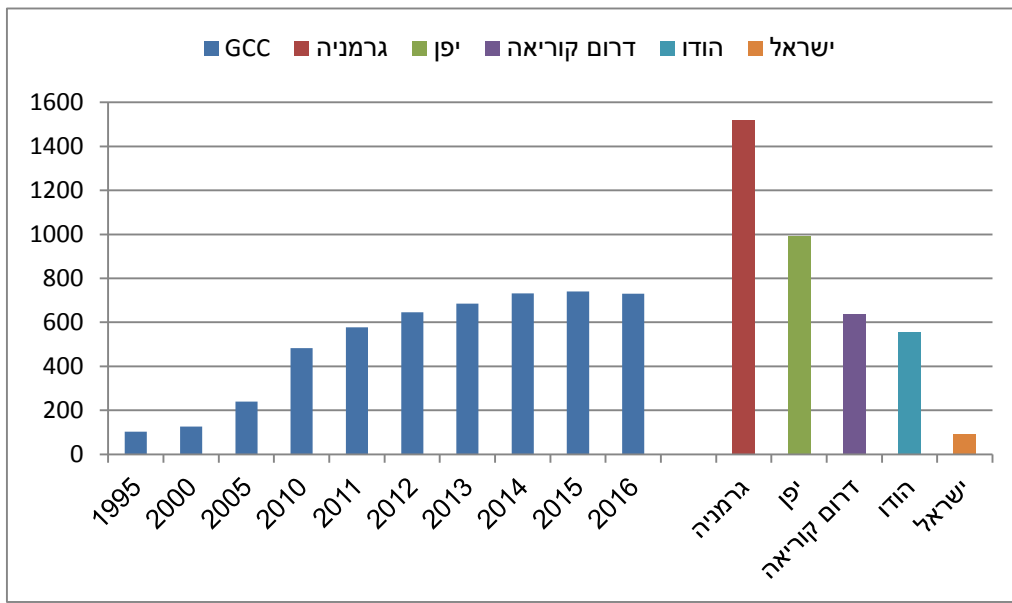
עשור וחצי של צמיחה כלכלית מהירה מאוד (בין השנים 2000 – 2014) הפך את גוש מדינות המפרץ לגורם חשוב בכלכלה הגלובלית. הצמיחה הכלכלית הזאת נשענה על עושר הנפט שלהן והעלייה במחירי הנפט בתקופה זאת. אולם, עיקר הגידול בתוצר נותב לסקטורים "הלא נפטיים" של המשקים הללו. שיעור הצמיחה הריאלי הכולל של החלק "הלא נפטי" בכלכלות של שש מדינות המפרץ היה כ- 6% לשנה בין השנים 2000 ו- 2014. נתונים אלה משקפים פיתוח נרחב של התעשייה, הבנייה, התיירות, הסחר הבינלאומי והאזורי, התחבורה, הסקטור הפיננסי, התשתיות הכלכליות (חשמל, התפלת מים) והחברתיות (בריאות, חינוך, וכד'), ועוד. בשנת 2014, תרמו הסקטורים "הלא נפטיים" כשני שלישים מסך התוצר של שש מדינות המפרץ.

נפילת מחירי הנפט, מאמצע 2014, בלמה את מגמת הצמיחה המהירה של גוש מדינות המפרץ. עם זאת, למשקל הגבוה של החלק "הלא נפטי" בכלכלות הללו הייתה השפעה ממתנת. בערב הסעודית, נע שיעור הצמיחה הריאלי הכולל של התמ"ג בשנים 2014–2016 בין 2%-4% לשנה (נתוני קרן המטבע הבינ"ל). גם באיחוד האמירויות נשמרה היציבות. שיעור הצמיחה הכולל של התמ"ג היה 3%-4% לשנה בשנים 2014–2016, והצמיחה של גוש מדינות ה-GCC בכללותו שמרה על יציבות: ממוצע של 3%-4% לשנה באותן שנים. זאת, בהשוואה לצמיחה שנתית של כ-2% בכלל מדינות ה-OECD.

הצמיחה הכלכלית המהירה הפכה את גוש מדינות ה-GCC לשוק יבוא מהחשובים בעולם. כפי שניתן לראות בתרשים 1, יבוא הסחורות והשירותים של גוש זה גדל פי שישה במהלך 20 השנים האחרונות, והגיע להיקף כולל של כ-750 מיליארד דולר – העולה על שוקים גדולים כמו הודו או דרום קוריאה, פי שמונה מהיבוא (או היצוא) של ישראל, ונמוך אך במעט מסך יבוא הסחורות והשירותים של יפן, שוק היבוא הרביעי בגודלו בעולם.

תרשים 1: סך היבוא (סחורות ושירותים) של גוש ה- GCC בהשוואה בינלאומית (מיליארדי

דולר, מחירים שוטפים)

הגידול ביבוא של מדינות המפרץ הוא חלק מהתפתחות רחבה יותר בתחום הסחר הבינערבי, אשר מדינות המפרץ מובילות. מספר התפתחויות ראויות להדגשה מיוחדת:

- הסכם הסחר החופשי הבינערבי (GAFTA – Great Arab Free Trade Agreement) והסכם הסחר החופשי של גוש ה- GCC. שני הסכמים אלו, בצירוף תקנות תומכות סחר של המדינות השונות הסירו מחסומי מכס והפחיתו במידה רבה מחסומים לא מכסיים בין מדינות הסחר הערביות העיקריות. למעשה, העולם הערבי הפך למעין שוק משותף, במיוחד בתוך גוש ה- GCC ובין מדינות ה- GCC לשאר העולם הערבי. כמה מדינות ערביות, במיוחד איחוד האמירויות וירדן, מינפו את ההסכמים הללו ואת האקו-סיסטם תומך הסחר שהתפתח בעקבותיהם לעמוד תווך של כלכלתן.
  - מערכת גדולה ומתרחבת של אזורי סחר חופשי, המשמשת כפלטפורמה עבור חלק גדול של הסחר הבינערבי וכן סחר הטרנזיט והסחר הבינלאומי העובר דרך האזור. החלקים החשובים ביותר של מערכת זאת התפתחו באיחוד האמירויות, בה פועלים כיום כ- 50 אזורי סחר חופשיים, וכן בירדן אשר גם בה פועלים אזורי סחר חופשי רבים (אם כי קטנים בהרבה מאלו של איחוד האמירויות).
- אזורי הסחר החופשי הבולטים התפתחו בסמוך לנמלים גדולים, או בצמתי תחבורה

יבשתיים מרכזיים ("נמלים יבשתיים"), והפכו למרכזים מובילים של סחר, תעשייה, לוגיסטיקה ועסקים. הדוגמה הבולטת ביותר היא אזור הסחר החופשי ג'בל עלי בדובאי. אזור זה נבנה סמוך לנמל הראשי של דובאי (נמל ג'בל עלי) והפך לגדול במזרח התיכון ובין המובילים בעולם.

- שתי ההתפתחויות הנ"ל יצרו תנאים שאפשרו את ההתפתחות השלישית - רשת גדולה ומסועפת של מאות חברות עסקיות ערביות גדולות, נוסף לאלפי חברות בינוניות וקטנות, הפועלות כחברות בינערביות, שמרחב פעילותן משתרע על פני העולם הערבי כולו, ובמיוחד מדינות המפרץ.

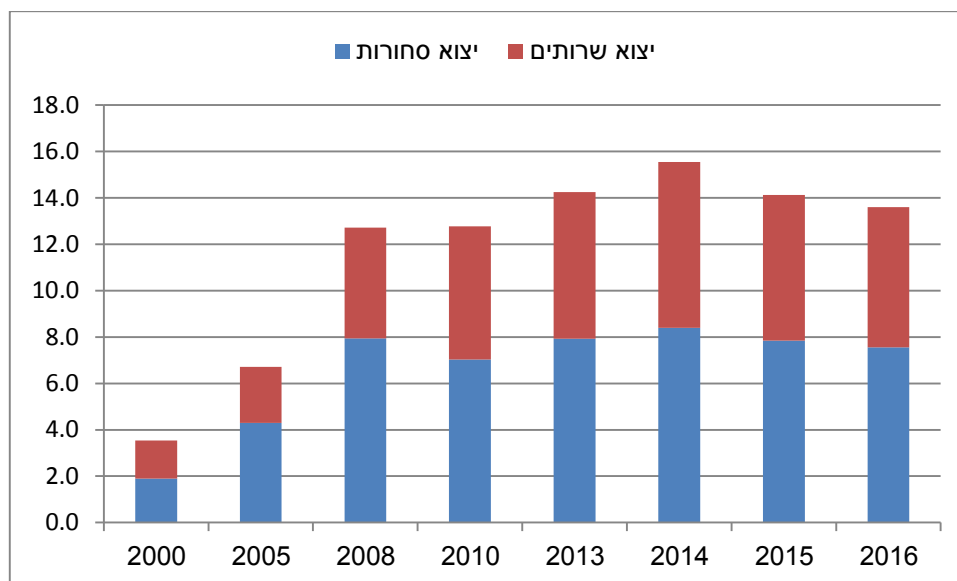
מגמות אלו משתקפות גם בהשוואות בינלאומיות. איחוד האמירויות, למשל, דורגה ב-2017 במקום העשירי בין 10 המדינות המובילות בעולם במדד התחרותיות הבינ"ל של IMD World Competitiveness Center, ואילו קטר במקום ה-17. ישראל ניצבת במקום ה-22.

מדינות אחרות באזור הראו כי פוטנציאל גדול זה של שוקי המפרץ ניתן למימוש במצב של יחסים פוליטיים תקינים ויתרונות כלכליים. מדינת איחוד האמירויות מינפה את מערכות הנמלים, אזורי הסחר החופשיים, הבנקאות והעסקים שבנתה, וכן את מערכות הרגולציה היעילות שלה, והפכה למרכז הסחר האזורי. גם טורקיה וירדן הן דוגמאות בולטות למדינות שהטיבו להבין ולממש את הפוטנציאל הזה.

טורקיה מינפה את יכולותיה התעשייתיות וקרבתה הגיאוגרפית והצליחה להגדיל מאוד את היצוא שלה לשוקי המפרץ, ובמקביל גם לשוק העיראקי השכן, ובמיוחד לכורדיסטן. כתוצאה מכך, הפך השוק הערבי לשוק היצוא החשוב ביותר עבור טורקיה, אחרי השוק האירופי.

ירדן הפכה את היצוא לשוקי המפרץ לעמוד התווך הכלכלי של הממלכה. היא הצליחה למנף את הסכם הסחר החופשי הבינערבי, את הקרבה הגיאוגרפית ואת הקשרים האחרים שלה עם המפרץ לבנייה של תשתית סחר חזקה, שאפשרה לה להגדיל ביותר מפי ארבעה את יצוא הסחורות והשירותים שלה למפרץ. הגידול ביצוא למפרץ הוא המרכיב העיקרי בזינוק של היצוא הירדני - סחורות ושירותים, מכ-3 מיליארד דולר בשנת 2000, ל-12-13 מיליארד דולר לשנה לקראת 2010. הזינוק ביצוא הירדני היה המנוע של הצמיחה הכלכלית המהירה של ירדן בשנות ה-2000 (צמיחה שנתית של סביב 6% לשנה). ההיחלשות של מנוע צמיחה זה בעשור הנוכחי מתבטאת בירידה חדה בשיעור הצמיחה השנתי. יחד עם זאת, מערכת הקשרים עם המפרץ - היצוא הגדול במשולב עם העברות הכספיים של עובדים ירדנים במפרץ וההיקף הגדול יחסית של השקעות מפרציות בירדן, ממשיכה לשמש כאבן הראשה של היציבות הכלכלית של ירדן.

תרשים 2: סך יצוא הסחורות והשירותים של ירדן (מיליארדי דולר, מחירים שוטפים)

הניתוחים הכמותיים המפורטים שנערכו לגבי הפוטנציאל הלא ממומש במחקרים שהוזכרו לעיל, הצביעו על יתרונות כלכליים משמעותיים לישראל.² הגברת קצב הצמיחה של התוצר הישראלי בשיעור של 2 אחוזים לשנה על פני תקופה של עשור, שמשמעותו תוואי צמיחה רב שנתי של 5% – 6% לשנה (במקום 3%-4%). בחישוב לנפש, המשמעות היא הכפלת קצב הגידול של התוצר לנפש – משיעור שנתי של 1%-2% לשיעור של 3%-4%. תוואי צמיחה כזה צפוי להעלות את התוצר לנפש של ישראל מעל לסף של 50,000 דולר לשנה תוך עשור (במחירי 2014), ובכך להזניק את ישראל לקבוצה של 15 המדינות העשירות בעולם. מנוע הצמיחה החדש שיאפשר זאת הוא תוספת שנתית של 45-50 מיליארד דולר ליצוא הסחורות והשירותים של ישראל תוך 10 שנים, שמשמעותה היא תוספת של כ-50% לסך היצוא הישראלי כיום, והפיכת השוק הערבי לשוק החשוב ביותר של ישראל, לצד השוק האירופי.

גם למדינות המפרץ, ובמיוחד סעודיה, יש אינטרס ממשי, גאו-פוליטי וכלכלי, בקידום היחסים עם ישראל. במישור הגאו-פוליטי הוא יסייע לניטרול או הפחתה של הסיכונים הקשורים בסכסוך הישראלי – פלסטיני, ולחיזוק האינטרס המשותף בהתמודדות מול האיום האיראני – הן האיום

² מתוך הניתוח הכמותי המפורט המובא אצל ירום אריאב, אלדד בריק ואחרים וכן Nashashibi, Gal, and Rock.

